

Deze marginaliën zijn nogal eens van zorg vervuld. Later blijkt die zorg soms terecht te zijn geweest, soms nogal overtrokken. Zo gaat dat nu eenmaal met onheilsprofeten. Terecht was in ieder geval de op deze plaats enkele jaren geleden uitgesproken bezorgdheid over de steeds uitgebreidere en verre gaande wet- en regelgeving ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer (De Jong Gierveld, 1992). Privacy-bescherming is een groot goed, maar het brengt wel een ander groot goed, de ruimte voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek, in gevaar. Zeker nu overheidsonderzoeksinstellingen als het Centraal Bureau voor de Statistiek – Roomser dan de paus – in hun betrachting van de plicht tot eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer verder zijn gegaan dan wet- en regelgeving vereisen en daardoor een andere plicht, het bevorderen van goed sociaal-wetenschappelijk onderzoek, zijn gaan verzaken. Daarmee is het wankle evenwicht tussen deze twee nastrevenswaardige zaken verstoord. Het ontbreekt de overheid, en zeker het CBS, kennelijk aan een betrekkelijk basaal besef dat antinomieën, elkaar bijtende nastrevenswaardige zaken, om een zorgvuldige afweging van voors en tegens, van kosten en baten vragen.

Als de overheid te zeer gericht is op het belang van wie onderzocht wordt en te weinig oog heeft voor het belang van de sociale wetenschap, moeten de beroepsverenigingen dan niet meer tegenwicht bieden om het verstoorde evenwicht te herstellen? Kunnen ze zich veroorloven om nog langer passief toe te zien hoe de speelruimte bij het doen van sociaal-wetenschappelijk onderzoek met een beroep op privacy-bescherming steeds verder dreigt te worden ingeperkt? Zijn zij niet veel beter dan de overheid in staat, via hun beroepscodes, te garanderen dat de beroepsgenoten niet alleen hun werk 'goed' doen in de zin van wetenschappelijk verantwoord en bekwaam, maar ook 'goed' in de zin van moreel verantwoord, op centrale waarden georiënteerd?

Over deze vragen is onlangs een interessante discussie gevoerd binnen de Nederlandse Vereniging voor Maatschappij- en Cultuurwetenschappen, naar aanleiding van een voorgenomen herziening van de oude beroepscode van de

Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging (Mentzel, 1993; Bovens, 1993). De laatste vraag werd – in tegenstelling tot de eerste – aarzelend ontkennend beantwoord. Aan dat ontkennende antwoord lagen zowel praktische als theoretische overwegingen ten grondslag. Wel werd gesuggered dat onze Amerikaanse vakbroeders en -zusters in ieder geval de privacy-bescherming beter hebben geregeld in hun beroepscode dan wij dat hebben gedaan. Niet alleen wordt in de beroepscode van de American Sociological Association vertrouwelijkheid gegarandeerd, maar wordt ook gesteld dat sociologische onderzoekers informanten niet zonder meer aan een risico van persoonlijk nadeel mogen blootstellen dat groter is dan de risico's van alledag. Is er een vermoeden van verhoogd risico, dan moet allereerst 'informed consent' worden verkregen.

Het resultaat van de discussie binnen de NVMC was niet alleen dat wij kunnen leren van het Amerikaanse voorbeeld, maar ook dat beroepscodes moeten groeien, dat wij moeten leren – via vallen en opstaan – van onze eigen ervaring. Wat in concretere zin resulteerde in een pleidooi voor een gevallen-ethiek, voor casuïstiek, om op zo'n manier 'jurisprudentie' te vormen. Als we deze raad volgen en een casus ter hand nemen, dan blijkt het Amerikaanse voorbeeld toch minder navolgenswaardig te zijn dan misschien gedacht.

De vraag is namelijk of beroepsverenigingen die via hun beroepscodes hun leden aansporen respondenten vertrouwelijkheid te garanderen, daarmee hun leden in sommige gevallen niet buiten of zelfs boven de wet stellen. Vooral nu sociologen en antropologen steeds meer de rafelrand van de eigen samenleving gaan onderzoeken, is deze vraag ook voor de NVMC relevant. Wat moet je als onderzoeker doen als je vertrouwelijkheid hebt beloofd en tegelijkertijd via je informanten misdaden of wetsovertredingen op het spoor komt? Dient dan de professionele moraal of de burgerdeugd de doorslag te geven?

Dat dit geen hypothetische kwestie is, blijkt uit een recente geruchtmakende Amerikaanse casus (Comarow, 1993). Rik Scarce, een promovendus aan de Washington State University, bracht 159 dagen in de gevangenis door omdat hij weigerde de rechtbank vertrouwelijke informatie te verschaffen die zou kunnen leiden tot de veroordeling van een informant. Hij beriep zich daarbij expliciet op de Code of Ethics van de ASA, die stelt dat vertrouwelijke informatie als vertrouwelijk door een socioloog moet worden behandeld, zelfs als hij of zij daartoe wettelijk niet is gerechtigd. De ASA heeft Scarce in deze zaak steeds gesteund en zichzelf en haar leden daarmee boven de wet geplaatst. 'Informed consent' en vertrouwelijkheid bieden dan misschien een oplossing voor de belangentegenstelling tussen sociaal-wetenschappelijk onderzoekers en hun informanten, maar roepen tegelijkertijd levensgrote problemen op waar het gaat om het afwegen van wetenschappelijk en maatschappelijk belang. Daarover zwijgt de ASA-code.

Duidelijk is allereerst dat er geen pasklare oplossingen voorhanden zijn voor de ethische en maatschappelijke dilemma's van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek. En vervolgens dat noch de overheid, noch de sociaal-wetenschappelijke beroepsverenigingen in dezen de wijsheid in pacht hebben en daaraan dus geen privileges kunnen ontlenen. Zolang de betrokkenen dat maar beseffen, is dat niet zo erg. Een systeem van 'checks and balances', van gedeelde verantwoordelijkheden, is zo gek nog niet en maakt een laveren tussen Scylla en Charybdis, tussen wetenschappelijk en maatschappelijk belang, ook minder moeilijk dan het lijkt.

Wil Arts

Literatuur

- Bovens, M. (1993). Geen codes maar casus. Beroepsethiek voor sociale wetenschappers. *Facta, sociaal-wetenschappelijk magazine*, 14-20.
- Comarow, M. (1993). Are sociologists above the law? *The Chronicle of Higher Education*, 44.
- Jong Gierveld, J. de (1992). Een gevecht tegen windmolens? *Mens en Maatschappij*, 103-105.
- Mentzel, M. (1993). Beroepsethos bij onderzoek. Via beroepscode omgaan met dilemma's. *Facta, sociaal-wetenschappelijk magazine*.

Rectificatie

In het vorige nummer van *Mens en Maatschappij*, nummer 2/1994, zijn helaas een aantal storende fouten geslopen. Zo staat op de omslag en in de inhoudsopgave het artikel 'Het combineren van ouderschap en onbetaald werk' aangekondigd, terwijl het natuurlijk gaat om betaald werk. Bovendien is het niet geschreven door Liefboer, maar door Liefbroer.

Ook met figuur 2 in dat artikel ging het mis. De labels dienen als volgt gelezen te worden (van links naar rechts): <20, 20-29, 30-39 en 40+.

Onze excuses!